

Teja Čeč* in Hana Čosić**

Nedeljske ponavljalne šole – prve institucije za izobraževanje odraslih na Slovenskem

Sunday adult education schools – the first adult education institutions in Slovenia

Izvleček

Nedeljske ponavljalne šole so se prvič pojavile v drugi polovici 18. stoletja ob izidu Splošne šolske naredbe, ki je navajala nedeljski ponavljalni pouk za vajence. Tako se šolstvo na Slovenskem prvič usmeri tudi na področje andrigoškega izobraževanja, torej poučevanja odraslih. Prve znane šole za izobraževanje odraslih pri nas so bile nedeljske ponavljalne šole. Članek je usmerjen v raziskovanje prvih izobraževalnih ustanov za odrasle na Slovenskem. Obravnava nedeljske ponavljalne šole med letoma 1774 in 1870. Najprej so orisani vzroki, ki so privedli do nastanka prvih nedeljskih ponavljalnih šol, kasneje pa so predstavljene vrste nedeljskih šol, vsebine, pomen za slovenski narod in predvsem jezik. Na koncu je še primer poučevanja v nedeljski ponavljalni šoli v Črnomlju.

Abstract

Sunday adult education schools first appeared in the second half of the 18th century with the General School Decree, which mentioned Sunday adult lessons for apprentices. With this, education in Slovenia was for the first time directed also at adult education and these Sunday adult education schools were the first known schools aimed at adults in Slovenia. The article talks about research into the first adult education institutions in Slovenia, more specifically the Sunday adult education schools between 1774 and 1870. First it describes the reasons that lead to the appearance of these schools and then the types of such schools, the content taught, and their importance for the Slovene nation and particularly for the Slovene language. At the end there is a description of an example of the teaching at a Sunday adult education school in Črnomelj.

Ključne besede: nedeljske ponavljalne šole, izobraževanje odraslih, šolska zakonodaja, poučevanje odraslih na Slovenskem.

Key words: Sunday adult education schools, adult education, school legislation, adult education in Slovenia.

* Teja Čeč, študentka druge stopnje slovenistike in rusistike, Filozofska fakulteta v Ljubljani, e-pošta: tejacec18@gmail.com

** Hana Čosić, študentka druge stopnje anglistike in rusistike, Filozofska fakulteta v Ljubljani, e-pošta: hanacosic97@gmail.com

Uvod

Izobraževanje odraslih je tema, o kateri večina ljudi ne ve veliko, saj se v smislu izobraževanja in šolanja skoraj vedno govori le o pedagoškem izobraževanju, torej o poučevanju otrok in mladine. Pri tem velikokrat pozabljamo na dejstvo, da je tudi andragoško izobraževanje, torej poučevanje odraslih, v slovenskem prostoru prisotno že kar nekaj časa, a se o tem bolj malo govori.

Tudi izobraževanje odraslih ima na Slovenskem pestro zgodovino, saj se je v zametkih začelo v drugi polovici 18. stoletja, ko je izšla Splošna šolska naredba, ki je kot priporočilo navajala tudi nedeljski ponavljalni pouk za vajence. Čeprav se takrat to še ni tako prijelo in je bilo zaradi neizobraženosti ljudi pravzaprav težko izvedljivo, lahko že govorimo kot o prvi ideji izobraževanja odraslih v slovenskem prostoru.

Izobraževanje odraslih na Slovenskem se je začelo intenzivneje razvijati v drugi polovici 19. stoletja, torej že pred prvo svetovno vojno. Prve znane šole za izobraževanje odraslih pri nas so bile nedeljske ponavljalne šole, ki so nastale v šestdesetih letih 19. stoletja. V skladu z razvojem časa se je moralo razviti tudi ljudstvo. Industrijska središča, obrtništvo, trgovina pa tudi druge panoge so zahtevali, da so Slovenci intelektualno razviti. Medtem ko so se po Evropi razvijale ljudske visoke šole, so pri nas imeli nedeljske ponavljalne šole kot temelj izobraževanja odraslih.

Nedeljska ponavljalna šola

Šolo so obiskovali učenci od 12. do 15. leta starosti. Tu so učenci utrdili znanje, ki so ga že prejeli v javni ljudski šoli. Posebnost je bila ta, da so v nedeljski ponavljalni šoli izpopolnjevali znanje. Nadgrajevali so znanje nemščine, učili so se o koristnih kmetijskih naukih. Učili so jih gospodje učeniki. Leta 1874 nedeljske šole preimenujejo v ponavljalne šole, zato je toliko različnih terminov, ki opredeljujejo isto stvar.

Nedeljska začetna šola

To šolo so obiskovali učenci, ki zaradi različnih razlogov niso mogli hoditi v javno ljudsko šolo (oddaljenost, delo, poučevanje v nemščini ...). Tu je pouk potekal v slovenskem jeziku, otroci pa so se učili predvsem pisanja, branja, računanja, verouka. Učili so jih duhovniki.

Avstrijska šolska zakonodaja in začetek izobraževanja odraslih na Slovenskem

Splošna šolska naredba iz leta 1774

Leta 1774 je Marija Terezija s Splošno šolsko naredbo uvedla obvezno šolsko izobraževanje za otroke od 6. do 12. leta. Naredba je zahtevala ustanavljanje treh vrst šol: trivialke, glavne šole in normalke in je prinašala obvezno šolo vsem otro-

kom: dečkom in deklicam, bogatim in revnim, v mestih in na vasi. Zaradi tega naredbo imenujemo tudi osnovnošolski zakon.¹

Petnajsti člen Splošne šolske naredbe je določal, naj mladina, ki je zaključila redno šolanje, »kjer je mogoče, obiskuje ob nedeljah popoldne po dve uri ponavljalno šolo. Pouk naj vodi učitelj pod vodstvom duhovnika ali vikarja. Ta pouk naj bi obiskovali vse do 20. leta starosti, učili pa naj bi se verouka, moralnih nauk, uvoda v pravo, gospodarstva in kmetijstva«. ² Kot piše Okoliš, ta zakon znova vzpostavi nadzor Cerkve nad šolo.³

Poleg obveznega šolanja za otroke je torej šolska naredba v obliki priporočila navajala tudi nedeljski popoldanski ponavljalni pouk, zlasti za vajence po 12. letu starosti. »Po tej določbi ne bi bilo nobenemu vajencu priznано, da je izučen, če ne more s spričevalom dokazati, da je ta pouk obiskoval.«⁴ Tu tako prvič najdemo zamisel o načrtnem nadaljnjem, pošolskem izobraževanju mladine na Slovenskem. Za vajence sta vladni naredbi iz let 1778 in 1786 določali tudi, da »morajo med učno dobo obiskovati pouk o verouku. Poleg tega naj bi se vadili tudi v čitanju, pisanju in računanju«. ⁵

Ponavljalne šole bi morale na ta način potekati v vseh mestih, trgih in drugih večjih krajih, a so bili uspehi teh šol minimalni, saj so bili vajenci povečini nepismeni in z njimi ni bilo kaj ponavljati ali vaditi.⁶ Obisk šol je bil tako izredno majhen, zato so obrtniški mojstri morali sprejemati večinoma nepismene vajence z dežele, priporočilo Splošne šolske naredbe o nedeljskem ponavljalnem pouku pa je, predvsem kar se tiče vajencev, obviselo v zraku.⁷

Politična šolska ustava iz leta 1805

Leta 1805 je drugi avstrijski šolski zakon Politična šolska ustava predpisal nedeljsko ponavljalno šolo. Zakon je v veljavo prišel leta 1806 in je z manjšimi dopolnitvami veljal do leta 1869. Spremenil je cilje šole, pa tudi vsebino. Cilj je postal vzgoja vernih, delovnih in vdanih državljanov enotne nemške fevdalne države. Vodstvo šole je prevzela Cerkev, ohranili so delitev šol na normalke, glavne šole in trivialke, obstajale pa so tudi nedeljske šole, ki so se zelo razmahnile. V naslednjih letih je avstrijska šolska oblast zakonodajo na tem področju dopolnjevala tudi zato, da bi povečala pismenost prebivalstva.⁸

1 Vlado Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I*, Ljubljana: DZS, 1963, str. 179.

2 Tatjana Hojan, *Izobraževanje odraslih 1774–1918, Prispevki k zgodovini izobraževanja odraslih 1774–1918* (ur. Jurij Jug), Kranj 2000, str. 127.

3 Stane Okoliš, *Zgodovina šolstva na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2008, str. 42.

4 Schmidt 1963, str. 181.

5 Prav tam.

6 Tatjana Hojan, *Izobraževanje odrasle mladine*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1975, str. 5.

7 Schmidt 1963, str. 253.

8 Magdalena Šverc, Janez Mežan, Mojca Škrinjar et al., *Slovensko šolstvo včeraj, danes, jutri*, Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, 2007, str. 38.

Drugi šolski zakon v Politični šolski ustavi v 31. členu opredeli nedeljske šole kot nadaljevalne, ponavljalne šole za absolvente rednega obveznega šolanja. Duhovnikom in učiteljem po deželah je zakon narekoval poučevati ob nedeljah in praznikih popoldne. Učili so odraslo mladino do 18. leta, ki je že zaključila osnovnošolsko izobraževanje.⁹

Nedeljske šole so imele v času Ilirskih provinc težave s plačilom učiteljev, zato je veliko šol prenehalo delovati.¹⁰ Leta 1814, po odhodu Francozov, so pri nas začeli obnavljati nedeljske šole. To šolanje je bilo skoraj povsem zastoj, tudi učitelji so delali brez dodatnega plačila. Serše piše, da je »kurenda ilirskega gubernija z dne 20. marca 1815 odredila, da se morajo ponovno začeti nedeljske šole, ki so jih morali obiskovati vsi učenci 'rokodelcev, umetnikov in fabrikantov'«. ¹¹ Študijska dvorna komisija je z odlokom 27. septembra 1816 ukazala, da so ponavljalne šole postale obvezne za mladino od 12. do 15. leta. Posebnost nedeljske šole je bila ta, da so tam ob nedeljah in praznikih ponavljali učno snov, ki so jo (že) predelali v javni šoli. Potekale so v nemščini, zato se je še vedno uveljavljala neobvezna nedeljska slovenska začetna, pa tudi ponavljalna šola, ki so jo poleg otrok lahko obiskovali tudi odrasli. Nedeljske šole so bile povsem slovenske in jih je bilo veliko več od rednih ponavljalnih šol.¹²

Posebna odredba ilirskega gubernija iz leta 1815 je skrbela tudi za šolanje vajencev v mestih. Vsak vajenec je moral tri leta obiskovati nadaljevalno šolo. Prvo leto so se učili branja, drugo pisanja in računanja, tretje pa pravopisa in strokovnega spisa. Taka ponavljalna šola je bila na primer pri šentjakovski glavni šoli v Ljubljani pa tudi v Trnovem, Kranju in Šentpavlu.¹³

V obdobju oblikovanja prvih posameznih ustanov za izobraževanje odraslih (1820–1870) se tako pojavijo tudi prve šole za odrasle. Razvijajo se kot podaljški rednih šol, odpirajo pa jih tudi za poklice, za katere redna šola ne izobražuje, torej kot povsem samostojne ustanove. Začele so se z nedeljskimi ali ponavljalnimi šolami za odrasle oziroma pošolsko mladino in so poleg splošne izobrazbe v svoje programe vključevale že nekaj strokovnega znanja s področja kmetijstva ali rokodelstva, počasi pa so začeli ustanavljati tudi posebne strokovne šole za odrasle. Kot prvo tako imamo kmetijsko šolo, osnovano v Trstu 1848 in 1850 v Ljubljani.¹⁴

V tistem času je imelo veliko učiteljev poleg rednega pouka tudi posebne tečaje za mladino in odrasle. »Zlasti so se v tem odlikovali Peter Musi, Valentin

9 Vlado Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem II (1805–1848)*, Ljubljana: Delavska enotnost, 1988, str. 28.

10 Tatjana Hojan, *Izobraževanje odraslih 1774–1918, Nastanek in razvoj izobraževanja odraslih na Slovenskem od 1774 do 1918: slovenski projekt* (ur. Jurij Jug), Kranj 1994, str. 90.

11 Aleksandra Serše, *Izobraževanje odraslih: obrtno šolstvo na Kranjskem pred letom 1918. Nastanek in razvoj izobraževanja odraslih na Slovenskem od 1774 do 1918: slovenski projekt* (ur. Jurij Jug), Kranj 1994, str. 46.

12 Hojan 2000, str. 129.

13 Hojan 1975, str. 7.

14 Hojan 2000, str. 161.

Stanič in Franc Pirc.«¹⁵ Ta dodatni pouk odraslih v kmetijstvu je prva prava oblika izobraževanja odraslih na Slovenskem. Za dekleta so predstavljali tako obliko nadaljnega izobraževanja oddelki za pouk ženskih ročnih del pri glavnih šolah. Po letu 1866 so se pojavile že prve oblike izobraževanja učiteljev na področju kmetijstva. Z deželno ali občinsko podporo so se tako udeleževali raznih tečajev na kmetijskih šolah.¹⁶

Tretji avstrijski šolski zakon iz leta 1869

Tretji osnovnošolski zakon je bil izdan leta 1869 in je v 10. členu določal, da se glede na potrebe posameznega kraja lahko pri rednih šolah ustanovijo posebni tečaji za odraslo mladino, ki je že končala obvezno šolanje. Dotedanje nedeljske šole so se po letu 1874 preimenovala v ponavljalne šole. Kasneje je bilo glede ponavljalnih oziroma nedeljskih šol določeno, da so obvezne za vse dečke in deklice do 14. leta starosti, ki so končali osnovno šolo. Šestletno šolsko obveznost so imeli le na Kranjskem in Primorskem. V časopisju so se pojavljali prispevki o ponavljalnih ali napredovalnih šolah, kot so jih pogosto imenovali. Predlagali so, da bi mladina, ki konča šestletno obvezno šolo, še do 20. leta obiskovala pouk. Poučevali naj bi predvsem praktične predmete, poleti pa naj bi prirejali izlete.¹⁷

Pravi razvoj so tako nedeljske šole doživele šele po letu 1869 s tretjim avstrijskim šolskim zakonom, ki je uvedel osemletno obvezno šolanje in je vplival predvsem na kmečko prebivalstvo na Slovenskem, saj večina ni bila izobražena.¹⁸

Nekateri učitelji so menili, da je bila prejšnja ponavljalna šola oziroma nedeljska šola boljša, saj so jo obiskovali otroci oziroma mladina od 12. do 16. leta vse leto ob nedeljah, z novo ureditvijo pa naj bi jo obiskovali otroci od 12. do 14. leta, in to pol leta ob četrtkih. Na Goriškem so imenovali najvišjo stopnjo ljudske šole nadaljevalni tečaji in so le izjemoma sprejeli učence nad 14. letom starosti. Ob taki ureditvi ponavljalnih šol bi lahko domnevali, »da se jih ni udeleževalo ostalo odraslo prebivalstvo kot včasih v nedeljskih šolah«.¹⁹

Namen ustanavljanja nedeljskih šol in njihov razvoj

Namen nedeljskih ponavljalnih šol je bil, da mladino po končanem osnovnošolskem izobraževanju dalje izobražujejo, vendar pa so nedeljske ponavljalne šole kmalu prevzele vlogo elementarnega izobraževanja, ne samo dopolnilnega.²⁰ Odrasli naj bi obiskovali nedeljsko ponavljalno šolo dve uri ob nedeljah in pra-

¹⁵ Hojan 1975, str. 6.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Hojan 2000, str. 139.

¹⁸ Vesna Nadarevič, *Poučevanje matematike v osnovni šoli in osnovni šoli za odrasle*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, 2011, str. 37.

¹⁹ Hojan 2000, str. 140.

²⁰ Serše 1994, str. 31.

znikih. Poleg samega obiskovanja šole pa so morali doma sami veliko brati in poslušati krščanski nauk.²¹

Sprva nedeljske šole niso bile deljene, tako so obstajale začetne in ponavljalne nedeljske šole, po letu 1820 pa so se nedeljske šole razdelile. V začetni nedeljski šoli so se učili računanja, branja, pisanja in verouka, medtem ko so se v nadaljevalni nedeljski šoli učili tudi kmetijstva, nemščine, obrtništva itd.²²

Obisk rednih šol v šestdesetih letih 19. stoletja je bil zelo slab, primanjkovalo pa je tudi šolskih stavb, zato je novi zakon v tistem času odredil, da mora mladina do 18. leta hoditi v nedeljske ponavljalne šole. Nedeljske šole niso bile obvezne, so pa omogočale nadaljnje izobraževanje odraslih in mladine, brez katerega jih marsikdo sploh ne bi zaposlil. Pa vendar te šole niso zagotavljale pretiranega uspeha, saj je bila večina učencev nedeljskih šol še leta 1800 nepismena.²³

Ponavljalnih nedeljskih šol ni bilo težko ustanoviti in organizirati. Edina težava je bila v tem, da je moral učitelj tistih nekaj dodatnih ur vsako nedeljo poučevati prostovoljno. Včasih je učitelju pomagal še duhovnik. Učitelji nedeljske šole so se izobraževali na pedagoških tečajih na normalkah. Bili so zelo slabo plačani, zato so morali opravljati tudi druge stvari, npr. prepisovati spise v cerkvi itd. Triletne ponavljalne šole so bile namenjene absolventom šestletnega rednega šolanja. Število ponavljalnih šol je po letu 1816 zelo naraslo, približalo se je celo številu rednih osnovnih šol. Največ absolventov rednega obveznega šolanja v ponavljalnih šolah je bilo v okrožju Maribora.²⁴

Ponavljalne šole so imele precejšnje težave, saj si mladina v redni šoli ni pridobila dovolj temeljnega znanja in so bile tako prepuščene dobri volji učiteljev. Ponavljalne šole so ustanavljali zlasti na podeželju, kjer šolstvo ni bilo dovolj razvito, v mestih pa za vajence in mlade tovarniške delavce. Mnogi so prihajali v ponavljalne šole skoraj brez vsakega predhodnega znanja, tako da sta se razvila dva tipa pošolskega izobraževanja:

1. ponavljalne splošnoizobraževalne šole, ki so dajale le nekaj osnovnega znanja. Uvrstili bi jih med kompenzacijske oblike izobraževanja odraslih;
2. ponavljalne obrtne in trgovske šole, ki so izhajale iz osnovnošolskega znanja. Posredovale so že posebno strokovno znanje, ki so jih potrebovali za vključitev v poklic; na deželi pa so bili razširjeni programi iz kmetijstva.²⁵

Pouk se je v nedeljskih šolah največkrat izvajal v prostorih cerkve, v župniščih ali pa kar zunaj. Bil je brezplačen in se je izvajal pod okriljem Cerkve.

21 Tatjana Hojan, *Izobraževanje odraslih 1848–1870*, *Šolska kronika : zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 27, 1994, št. 3, str. 9.

22 Prav tam.

23 Serše 1994, str. 41.

24 Schmidt 1988, str. 132.

25 Ana Kranjc, *Izobraževanje ob delu (Obča andragogika)*, Maribor: Dravska tiskarna Maribor, 1979, str. 160.

Nedeljske šole kot pogoj za opravljanje dela

Mladina, ki se je bila dolžna doizobraževati v nedeljskih ponavljalnih šolah, je morala prinesiti cehu spričevalo o opravljeni ponavljalni šoli. Ponavljalne šole so morali opravljati rokodelci, umetniki, vajenci in drugi.²⁶

Če so te osebe prišle na delo k mojstru in niso imele opravljene ponavljalne šole ali pa jih mojstri niso poslali v nadaljnjo ponavljalno šolo, so mojstri in starši teh otrok prejeli kazen. Za mojstra je kazen znašala štiri goldinarje. Če je mojster zaposlil delavca, ki ni imel spričevala iz nedeljske šole, je prejel kazen petdeset tolarjev.²⁷

Težava je bila v tem, da ti delavski in kmečki otroci oziroma mladi niso imeli osnovnega znanja, zato ponavljanje sploh ni bilo smiselno, odločb o ponavljalnem izobraževanju pa ni bilo mogoče izdati, dokler učenci niso imeli vsaj osnovnega znanja.

V velikih tovarnah mladine niso mogli izobraževati, ker niso vedeli, koliko mladih sploh imajo. Poleg tega je bila nedeljska šola zastonj in skoraj neobvezna, zato so učenci velikokrat manjkali od pouka bodisi zaradi dela, ki so ga opravljali, ali zaradi domačega dela in oddaljenosti od šole. Prav zaradi teh težav so kmalu uvedli izjemno učinkovit nadzor dela v ponavljalnih šolah. Učenci, ki so svojevoljno veliko izostajali, so dobili 12 ur pripora ter zgolj kruh in vodo za malico.²⁸

Leta 1840 so za učitelje nedeljskih ponavljalnih šol prvič natisnili knjižice, v katere so beležili izostanke učencev. Kljub vsem ukrepom so še vedno izjemno težko nadzorovali mladino, ki je že opravljala redno delo v tovarnah, obrti ali kje druge.

Učbeniki za poučevanje v nedeljskih šolah

Za vsebino pouka v nedeljskih šolah je izšlo tudi nekaj slovenskih učbenikov, med katerimi sta zlasti pomembna *Navod v branje za mladost nedeljskih šol* Petra Musija iz leta 1832 in Slomškovo delo *Blaže in Nežica v nedeljski šoli* iz leta 1842, ki je bil namenjen predvsem pouku v začetnih nedeljskih šolah, ki so jih poleg otrok lahko obiskovali tudi odrasli.²⁹ Slednjega je Slomšek pripravil kot »nekakšen leksikon za podeželje«.³⁰

Omenjeni učbenik je bil namenjen vse prej kot samo učencem nedeljskih šol, saj je bil res zelo obsežen. Vseboval je osnove pisanja, računanja, branja pa tudi biologijo, zgodovino, medicino in astronomijo. Dolgo časa je veljal za najboljšo in najobsežnejšo enciklopedijo slovenskega kmeta in mladine.³¹ Ljudje so učbenik imenovali za »zlato knjižico«, saj je vseboval vse nauke in pravila, ki so jim olajšali

²⁶ Serše 1994, str. 46.

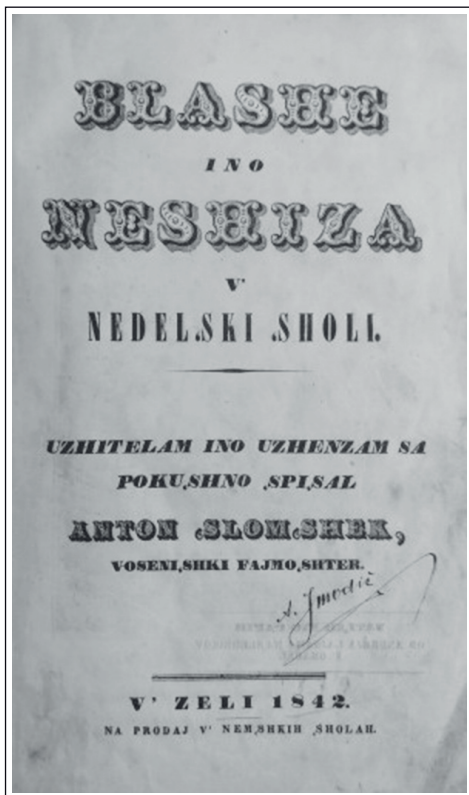
²⁷ Prav tam, str. 47.

²⁸ Prav tam.

²⁹ Hojan 2000, str. 131.

³⁰ Šverc, Mežan, Škrinjar et al. 2007, str. 38.

³¹ Nadarevič 2011, str. 6.

Anton Martin Slomšek, Blaže ino Nežica v nedelski šoli, Celovec, 1842

življenje. Slomšek je v učbeniku zapisal tudi razlog, zakaj so morali otroci hoditi v šolo ravno ob nedeljah in praznikih. »Za kmete so delavniki za delo, nedelje ino prazniki pa za nauk.«³²

Slomšek pa je objavljaj tudi druge. V *Drobtinica*h (zameetek slovenske pedagoške revije) je recimo leta 1847 opisal koristnost nedeljskih šol za odrasle. »Prej so mladeniči in dekleta ob nedeljah postopali po vasi in lenarili, ko pa jih je župnik povabil v nedeljsko šolo, so ponavljali koristne reči, ki so se jih naučili v ljudski šoli, in zvedeli mnogo koristnega za vsakdanjo rabo. Tisti, ki doslej niso hodili v šolo, pa so se naučili tudi brati in pisati.«³³

Od leta 1843 dalje zasledimo več učbenikov in druge literature, namenjene ponavljalnim šolam, a vendar so bile obrtne ponavljalne šole in tudi sicer redke nedeljske tovarniške šole brez ustreznih učbenikov. Strokovno gradivo je bilo namreč večinoma napisano v nemščini, ki pa je bila obiskovalcem ponavljalnih šol nerazumljiva. »Znano je namreč, da se je

slovenščina kot učni jezik veliko bolje utrdila v ponavljalnih nedeljskih šolah kot pa v drugih rednih šolah za otroke.«³⁴

V časopisju takratnega časa so se pogosto pojavljali članki, ki so poudarjali vzgojni pomen nedeljskih šol za odraslo mladino, ki je brez šol »prepuščena sama sebi in slabi tovarišiji«. Poleg nedeljske šole so odrasli mladini svetovali še branje dobrih knjig in poslušanje krščanskega nauka. V *Novicah* iz leta 1863 je izšel tudi predlog učnega načrta za nedeljske in praznične šole.³⁵

Pomen nedeljskih šol za slovenski jezik in narod

Nedeljske šole se bile v bistvu izjemno pomembne tudi za slovenski narod, predvsem za razvoj slovenskega jezika, saj se je pouk večinoma izvajal v sloven-

32 Anton Martin Slomšek, *Blaže ino Nežica v nedelski šoli*, Celovec, 1842, str. 15.

33 Hojan 2000, str. 132.

34 Kranjc 1979, str. 160.

35 Hojan 2000, str. 135.

ščini, ki je bila neizobraženemu prebivalstvu veliko bolj razumljiva kot nemščina, ki je služila kot učni jezik v vseh glavnih šolah. Slovenski pouk se je tako uveljavljal tudi z razvojem nedeljskih šol. Učni jezik na nedeljskih šolah je bil povsod slovenski (na Kranjskem, Primorskem, v slovenskem delu Štajerske in Koroške), razlike pa so se pojavile v ponavljalnih šolah, kjer so jih marsikje obiskovali tudi začetniki. Kjer je bil pouk na ponavljalnih šolah dvojezičen, so navadno razdelili učence na dva oddelka. Nižji odderek se je dalje delil na odderek s slovenskim učnim jezikom in na odderek, ki je bil dvojezičen, višji odderek pa je bil samo nemški. Splošno načelo je bilo, da niso v nobeni nedeljski šoli, ne v začetni ne v ponavljalni, začeli poučevati učencev v nemščini, če je dotlej še niso znali.³⁶

Zaradi miselnosti, da so na kmetih delavniki za delo, nedelje in prazniki pa za nauk, so spričo slabega obiska nemških trivialk in nastajanja nedeljskih šol v krajih brez rednih šol ponavljalne šole marsikje postale tudi začetne slovenske osnovne šole. Tudi po mnenju Dunaja so bile slovenske nedeljske šole zelo koristne in naj bi popolnoma zadoščale za verske in moralne potrebe nižjih ljudskih slojev, seveda pa tedanja slovenska nedeljska šola ni omogočala nadaljnega šolanja učencev na gimnazijah, ki so imele nemški učni jezik.³⁷

Nedeljske šole so tako s slovenskim učnim jezikom poskrbele za večjo pismenost prebivalstva, ki se je tam učilo branja in pisanja vsaj v slovenskem jeziku, saj je bila nemščina zanje običajno prezahtevna. Anton Martin Slomšek je svoj slovenski učbenik *Blaže in Nežica v nedeljski šoli* napisal prav zaradi potreb po slovenščini v šolah.³⁸

Statistika obiska in razširjenosti nedeljskih šol

Nedeljske ponavljalne šole so bile izjemno slabo obiskane. Razlog je bil predvsem v tem, da so se učenci po zaključenem šolanju na ljudski šoli takoj zaposlili ali pa živeli predaleč od samih šol. Serše izpostavlja, da je bil obisk teh šol komaj 46-odstoten.³⁹

Dalje Serše navaja število učencev v nedeljski ponavljalni šoli: »Leta 1847 so imeli ljubljanski rokodelci skupno 262 učencev, in sicer: 10 v starosti 11 let, 47 v starosti 12 let, 37 v starosti 13 let, 30 v starosti 14 let, 56 v starosti 15 let, 21 v starosti 16 let, 29 v starosti 17 let, 4 v starosti 18 let, 6 v starosti 19 let, 7 v starosti 20 let.«⁴⁰

Ti podatki kažejo, da je veliko učencev že zelo mladih končalo šolanje, da bi lahko odšli na delo, vendar jih brez potrdila o opravljeni ponavljalni šoli mojstri niso mogli sprejeti. Kot obvezno je tako veljalo, da so se vsi ti »osipniki« udeležili dodatnega šolanja. Starostni razpon učencev v nedeljskih ponavljalnih šolah je bil, kot lahko preberemo zgoraj, precej velik.

³⁶ Schmidt 1988, str. 208–209.

³⁷ Janez Cvirn (ur.), *Slovenska kronika XIX. stoletja* (knj. 1), Ljubljana: Nova revija, 2001, str. 125.

³⁸ Schmidt 1988, str. 210.

³⁹ Serše 1994, str. 47.

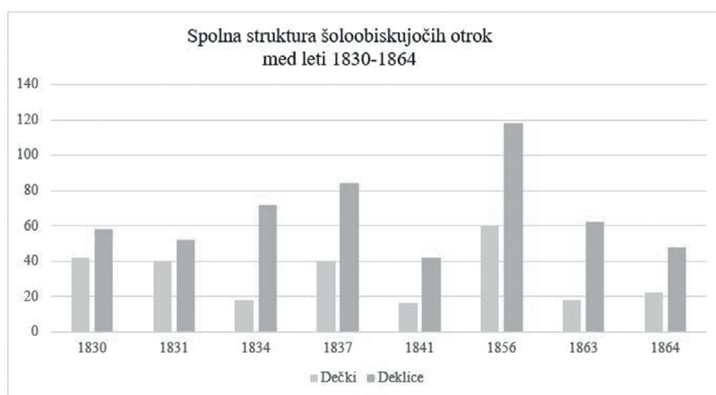
⁴⁰ Prav tam.

Hojanova izpostavi statistiko leta 1853 in pravi, da je bilo na Koroškem 248 nedeljskih šol, na Kranjskem pa 145.⁴¹

Pojavile so se tudi razlike v učnem jeziku v ponavljalnih šolah. V Ljubljani se je leta 1815 v nedeljsko ponavljalno šolo vpisalo 145 učencev, od tega 95 začetnikov. Začetniki nemško niso znali, medtem ko so nadaljevalci samo ponavljali nemščino. Večino pouka so zato izvajali v slovenščini. Tako je 81 od skupaj 103 nedeljskih šol v ljubljanski škofiji uporabljalo slovenščino kot učni jezik, v preostalih šolah pa so uporabljali oba jezika. Pogosto so učence v ponavljalni nedeljski šoli razdelili na dva oddelka – oddelek slovenskega in nemškega jezika.⁴²

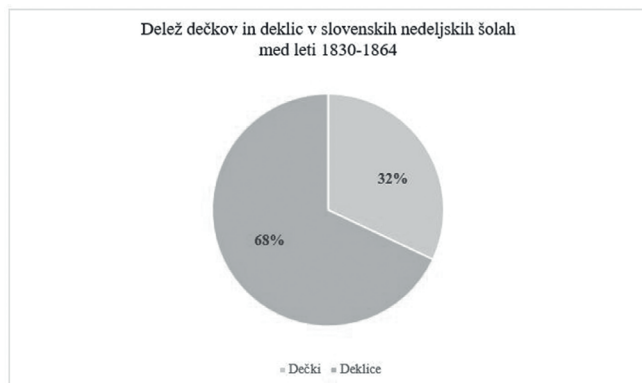
Šolsko leto	Vsakdanja učilnica	Nedeljska učilnica	Skupaj
1808			111
1816			92
1831/32	189	57	246
1832/33	197	65	262
1834/35	175	68	243
1840/41	119	108	227
1841/42	196	73	269
1844/45	212	96	308
1850/51	208	77	285
1859/60	197	102	299

Spodnji grafi ponazarjajo podatke iz celjskega okrožja in so povzeti po spletni predstavitvi nedeljskih šol.

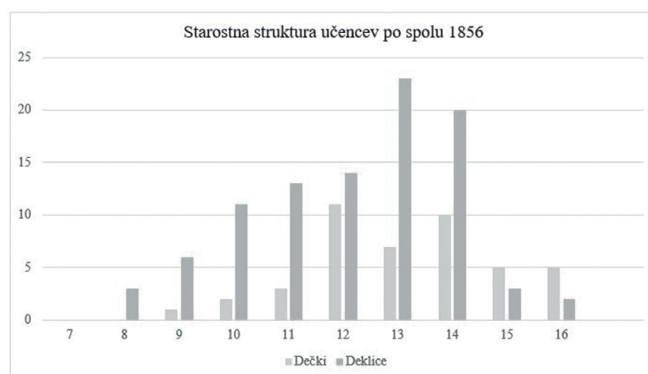
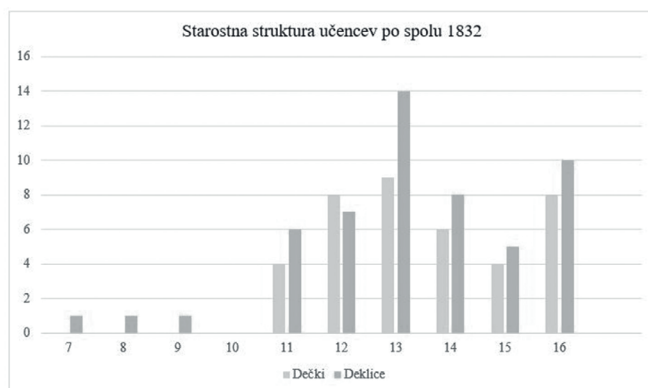

⁴¹ Hojan, *Izobraževanje odraslih 1848–1870*, 1994, str. 9.

⁴² Schmidt 1988, str. 210.

V vseh letih je bilo v nedeljski šoli več deklic kot dečkov. Hojan izpostavlja, da se je leta 1863 za nedeljski pouk »priglasilo 35 fantov in 116 deklet«. Fantje naj bi imeli pouk ob nedeljah od pol devetih do desetih, »dekleta pa po krščanskem nauku«.⁴³

43 Hojan, Izobraževanje odraslih 1848–1870, 1994, str. 9.

V zgornjih dveh grafih je predstavljena primerjava starostne strukture učencev po letu 1832 in 1856. Iz obeh je razvidno, da so nedeljsko šolo večinoma obiskovala dekleta, stara trinajst let. V letu 1832 je bilo prisotnih kar 10 deklet, starih šestnajst let ali več, dečkov je bilo 8. Zanimiva je primerjava enakega stolpca iz leta 1856. Tu je obojih, tako dečkov kot deklic, veliko manj. Razlog zagotovo tiči tudi v tem, da si je večina otrok takrat že služila kruh in za šolo ni bilo več časa. Vsekakor lahko zopet potrdimo, da je bilo deklet več kot dečkov.

Leta 1820 je v Mariboru z okolico nedeljske ponavljalne šole obiskovalo 40 odstotkov učencev, leta 1847 pa 49 odstotkov. Na Kranjskem je leta 1820 v nedeljsko ponavljalno šolo hodilo okoli 18 odstotkov, leta 1840 pa 89 odstotkov učencev. V lavantinski škofiji je do leta 1847 nedeljske šole obiskovalo nekako od 61 do 69 odstotkov učencev. Na Goriškem je bil obisk nedeljskih ponavljalnih šol najslabši, leta 1847 zgolj 34-odstoten.⁴⁴

Hojanova izpostavi, da natančnega odstotka ali števila odraslih v nedeljskih šolah ne moremo izvedeti, ker so podatki lahko prirejeni ali pa sploh ne obstajajo.⁴⁵

Primer poučevanja v nedeljski ponavljalni šoli v Črnomlju

Celoten primer nedeljske ponavljalne šole v Črnomlju je povzet po Hojanovi.⁴⁶ Avtorica je podatke pridobila iz letnih poročil in jubilejnih publikacij osnovnih šol.

Črnomelj

Nadaljevalna šola za odrasle je bila zasnovana 5. novembra 1875, prva učna ura pa je bila takoj naslednji dan. Ta šola, ki je bila namenjena odraslim kmečkim fantom, je delovala ob nedeljah in praznikih čez celo leto. Učili so se zemljepisa in zgodovine, naravoslovja, kmetijstva s posebnim ozirom na razmere kraja in tal, učitelj kmetijstva Fran Šetina pa je zapisal: »Posebno se bo oziralo na to, kako se gnoj napravlja, kako se izreja govedo in prešiči, kako se zasaja in oskerbuje sadno drevje in terta.«⁴⁷ Poleg tega so imeli še predmet o primerjanju novih mer in uteži s starimi, vse štiri računske operacije, preračunavanje telesnine, ploskve, obresti. Večina učencev nedeljske ponavljalne šole ni znala ne brati ne računati.

Potek pouka v nedeljski ponavljalni šoli:

1. NEDELJA: Zemljepis in zgodovina od devetih do desetih. Ena do dve uri branja, pisanja, spisja.

2. NEDELJA: Dopoldne naravoslovje, popoldne branje, pisanje in spisje.

3. NEDELJA: Dopoldne kmetijstvo, popoldne branje, pisanje in spisje.

Učili so jih tudi krščanskega nauka, temu so posvetili eno uro.

44 Hojan, *Izobraževanje odraslih 1774–1918*, 1994, str. 90.

45 Prav tam.

46 Prav tam, str. 105.

47 Prav tam.

Prvo nedeljo je bilo le okoli petdeset učencev za pouk pisanja, branja in spisja. Drugo nedeljo okoli dvesto, tretjo nedeljo pa je bilo učencev že toliko, da so se morali učiti v treh različnih sobah, v treh različnih skupinah. V prvo skupino so spadali tisti učenci, ki niso znali prav nič pisati in brati, v drugo skupino tisti, ki so znali vsaj nekaj, v tretji skupini pa so bili tisti, ki so se zraven učili še nemško.

Vsako nedeljo so v Črnomlju učili štirje gospodje učenci. Učitelj, ki je imel dopoldne pouk, je imel popoldne prosto, in obratno. V šoli so imeli tudi poseben dnevnik, v katerega so gospodje učenci zapisovali obravnavano učno snov in tudi prisotnost.⁴⁸

Zaključek

Začetek izobraževanja odraslih je bil na slovenskih tleh precej pester. Od prve Splošne šolske naredbe leta 1774 do tretjega osnovnošolskega zakona leta 1869 in dalje se je razvilo veliko število nedeljskih ponavljalnih šol, ki danes veljajo za prve oblike institucionalnega izobraževanja odraslih pri nas. Če se je sprva nedeljski pouk omenjal zgolj kot priporočilo za vse vajence od 12. leta starosti in za mladino, ki je že zaključila redno šolanje, so nedeljske ponavljalne šole kasneje postale obvezne za skoraj vso odraslo mladino in dostopne tudi za odraslo kmečko prebivalstvo. S tem je oblast poskrbela za večjo pismenost prebivalstva, ljudem pa je omogočila tudi, da so pouk lahko obiskovali ob nedeljah, ko je bil dela prost dan in otroci oziroma mladi niso delali na poljih ali kasneje tudi v tovarnah.

Nedeljske ponavljalne šole so imele zelo velik pomen tudi za razvoj in utrjevanje slovenskega jezika na naših tleh, saj so po večini potekale v slovenskem jeziku, medtem ko je bil pri drugih oblikah šolanja učni jezik nemščina. Za namene poučevanja v nedeljskih ponavljalnih šolah smo Slovenci dobili tudi kar nekaj šolskih učbenikov v slovenskem jeziku, ki še danes veljajo za pomembna dela na področju izobraževanja v takratnem času. Četudi so nedeljske ponavljalne šole večinoma obiskovali mladi, so se iz nedeljskih šol kasneje razvili tudi razni nadaljevalni tečaji in šole, ki so pouk omogočale tudi odraslim. Vsekakor je treba poudariti, da so nedeljske šole poleg temeljnega znanja kasneje mladim in odraslim prinesle tudi možnost za izpopolnjevanje znanja na različnih strokovnih področjih, ki so ga potrebovali za lažje delo na kmetih in po tovarnah ali pri obrtnikih, kar že pomeni tudi začetek strokovnega izobraževanja odraslih na Slovenskem.

48 Hojan, *Izobraževanje odraslih 1774–1918*, 1994, str. 105.

Viri in literatura

Literatura

- Cvirn, Janez (ur.): *Slovenska kronika XIX. stoletja* (knj. 1), Ljubljana: Nova revija, 2001.
- Hojan, Tatjana: *Izobraževanje odrasle mladine*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1975.
- Hojan, Tatjana: *Izobraževanje odraslih 1848–1870*, *Šolska kronika : zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 27, 1994, št. 3.
- Hojan, Tatjana: *Izobraževanje odraslih 1774–1918, Nastanek in razvoj izobraževanja odraslih na Slovenskem od 1774 do 1918: slovenski projekt* (ur. Jurij Jug), Kranj 1994.
- Hojan, Tatjana: *Izobraževanje odraslih 1774–1918, Prispevki k zgodovini izobraževanja odraslih 1774–1918* (ur. Jurij Jug), Kranj 2000.
- Jug, Jurij: *Osnovni pojmi raziskave. Nastanek in razvoj izobraževanja odraslih na Slovenskem od 1774 do 1918: slovenski projekt* (ur. Jurij Jug), Kranj 1994.
- Kranjc, Ana: *Izobraževanje ob delu (Obča andragogika)*, Maribor: Dravska tiskarna Maribor, 1979.
- Nadarevič, Vesna: *Poučevanje matematike v osnovni šoli in osnovni šoli za odrasle*, diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, 2011.
- Okoliš, Stane: *Zgodovina šolstva na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2008.
- Schmidt, Vlado: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I*, Ljubljana: DZS, 1963.
- Schmidt, Vlado: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem II (1805–1848)*, Ljubljana: Delavska enotnost, 1988.
- Serše, Aleksandra: *Izobraževanje odraslih: obrtno šolstvo na Kranjskem pred letom 1918. Nastanek in razvoj izobraževanja odraslih na Slovenskem od 1774 do 1918: slovenski projekt* (ur. Jurij Jug), Kranj 1994.
- Slomšek, Anton Martin: *Blaže ino Nežica v nedelski šoli*, Celovec 1842.
- Šverc, Magdalena, Mežan, Janez, Škrinjar, Mojca et al.: *Slovensko šolstvo včeraj, danes, jutri*, Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, 2007.

Povzetek

Na področje andragoškega izobraževanja se začne šolstvo na Slovenskem usmerjati v 18. stoletju ob izidu Splošne šolske naredbe. Sprva se je nedeljski pouk omenjal zgolj kot priporočilo za vse vajence od 12. leta starosti in za mladino, ki je že zaključila redno šolanje, kasneje pa nedeljske ponavljalne šole postanejo obvezne za skoraj vso odraslo mladino in dostopne tudi za odraslo kmečko prebivalstvo. Nedeljska ponavljalna šola je potekala ob nedeljah in praznikih, ponavadi v prostorih župnije, poučevali so duhovniki ali pa gospodje učeniki (tako so ime-

novali učitelje). Učenci so ponavljali učno snov, ki so jo nekateri že predelali v javnih šolah. Poudarek je bil predvsem na znanju, ki so ga odrasli potrebovali pri nadaljnjem delu.

V članku so najprej navedeni vzroki za nastanek prvih nedeljskih ponavljalnih šol, kasneje so predstavljene vrste nedeljskih šol, vsebine, ki so jih poučevali, in pomen za slovenski narod ter jezik. Nedeljske ponavljalne šole so potekale v slovenskem jeziku, medtem ko je bil pri drugih oblikah šolanja učni jezik nemščina. Za potrebe nedeljskih ponavljalnih šol je bilo napisanih kar nekaj šolskih učbenikov v slovenskem jeziku, ki še danes veljajo za pomembna dela na področju izobraževanja v takratnem času. V zaključku članka je predstavljen primer poučevanja v nedeljski ponavljalni šoli v Črnomlju. Članek obravnava nedeljske ponavljalne šole med letoma 1774 in 1870.

Zusammenfassung

Sonntagsschulen - die ersten Einrichtungen für Erwachsenenbildung in Slowenien

Teja Čeč, Hana Čosić

In Slowenien begann sich die Bildung im 18. Jahrhundert mit der Veröffentlichung der Allgemeinen Schulordnung auf den Bereich der andragogischen Bildung zu konzentrieren. Anfangs wurden Sonntagsschulen nur als Empfehlung für alle Auszubildenden ab 12 Jahren und für junge Menschen erwähnt, die bereits eine reguläre Schulausbildung abgeschlossen haben. Später wurden sie für fast alle erwachsenen Jugendlichen obligatorisch und auch für die erwachsene Landbevölkerung zugänglich. Die Sonntagsschule fand an Sonn- und Feiertagen statt, normalerweise in den Pfarrräumen, und wurde von Priestern oder Lehrern unterrichtet. Die Schüler wiederholten den Lehrstoff, den einige bereits an öffentlichen Schulen verarbeitet hatten. Der Nachdruck lag hauptsächlich auf dem Wissen, das Erwachsene für die weitere Arbeit benötigten.

Der Artikel präsentiert zunächst die Gründe für die Gründung der ersten Sonntagsschulen, dann die Arten von Sonntagsschulen, die Inhalte, die sie unterrichteten, und ihre Bedeutung für die slowenische Nation und Sprache. Sonntagsschulen wurden in slowenischer Sprache abgehalten, während an anderen Schulen auf Deutsch unterrichtet wurde. Für die Bedürfnisse der Sonntagsschulen wurden einige Schulbücher in slowenischer Sprache verfasst, die zu dieser Zeit noch als wichtige Werke im Bildungsbereich gelten. Am Ende des Artikels wird ein Beispiel für den Unterricht in einer Sonntagsschule in Črnomelj vorgestellt. Der Artikel befasst sich mit Sonntagsschulen zwischen 1774 und 1870.